

rechtsfilosofische gezichtspunten bij de eigendom

Sedert een paar jaren worden in onze rechtsfakulteit de doktrinale leergangen aangevuld met seminaria en praktische oefeningen. De verantwoording voor deze opleidingsvormen komt neer op het algemene ideaalbeeld van de jurist als een bekwaam **technicus** : de jurist moet inderdaad in staat zijn om snel en efficiënt zijn weg te vinden in de immense massa wetgeving. Hij moet zeggen wat recht is ; hij moet de beginselen van interpretatie onder de knie hebben ; hij moet zich kunnen bedienen van de voorhanden rechtspraak en doktrine ; konkrete toestanden moet hij scherp kunnen ontleden en beoordelen, en hij moet vindingrijk zijn in het scheppen van doelmatige oplossingen. Dit alles vergt een zekere positieve kennis en vooral een doorgedreven geestelijke vorming in de eigen juridische denkwijze.

In de dagelijkse omgang met het recht schuilt het gevaar dat het statische aspekt van het recht soms de historische oorsprong uit het oog doet verliezen. De jurist (in brede zin) moet zijn positief vakmanschap integreren in een vollediger en veiliger visie van meer authentisch menselijk bestaan, die de facticiteit van het bestaande recht overstijgt, en die een cultuur-historisch inzicht biedt in de huidige betekenis van onze instellingen en rechtsregelen : daartoe is het onontbeerlijk de positieve kennis o.a. langs een reflexieve weg op theoretische achtergrond in reliëf te zetten.

In deze optiek willen wij hier enkele rechtsfilosofische bedenkingen naar voor brengen bij de rechtsinstelling van de privaateigendom. Inleidend gaan we eerst heel even in op eigen taak en karakter van de rechtsfilosofie. Dan volgen enkele beschouwingen over de privaateigendom in zijn verband met ideeën als individuele vrijheid en gemeenschap, rechtvaardigheid en zedelijkheid.

EIGEN TAAK EN AARD VAN DE RECHTSFILOSOFIE

Het steeds terugkerend probleem van de menselijke vooruitgang is hoe de totaliteit van de menselijke ervaring voor de verdergaande kennis van een bepaald voorwerp vruchtbaar gemaakt kan worden. Het recht is zulk een voorwerp. Een exclusieve houding van bewondering voor de verwezenlijkingen van het recht brengt weinig of geen licht bij voor de toekomst.

Om deze houding te kunnen overstijgen, dient men zich goed bewust te worden van de noodzakelijke begrensdheid van het geheel der bestaande rechtsregels. De rechtsfilosofie wil kennis verwerven omtrent recht en onrecht, door de ontwikkeling te overzien van rechtsfilosofische leerstellingen, - om duidelijk te maken bij welke problemen men al een belangrijke vooruitgang heeft geboekt, waarop hij verder kan bouwen - en door verder een eigen bijdrage te leveren in het licht van een eigen wereld- en levensbeschouwing.

Voorzeker kan men een goed filosoof zijn zonder een eigen geëxpliciteerde wijsbegeerte van het recht, en omgekeerd kan men een uitstekend jurist zijn (in de enge zin van technicus) zonder een heldere idee van zijn eigen rechtsfilosofie. Maar ook voor deze onderlegde jurist blijven nog allerlei vragen open welke vanuit de partikuliere «rechtswetenschap» nooit hun antwoord kunnen krijgen. Aldus is er vooreerst de vraag naar wat dan eigenlijk het recht is; daarmee hangt samen de vraag naar de betekenis van het normatief karakter van het recht: waar haalt het recht zijn autoriteit, waarom behoort men aan de wetten te gehoorzamen? Ten slotte moet de wetgever naar waarde-oordelen refereren: het recht ligt vervat in uitspraken, en deze uitspraken, die men als oordelen pleegt te karakteriseren, en wel als typisch normatieve oordelen, nopen ons de voor alle oordelen kenmerkende wijsgerige vragen onder ogen te zien. Derhalve kan men stellen dat het recht de filosofie van het recht niet kan ontberen. Degenen die, zoals sommige positivisten, pragmatisten en formalisten over het recht spreken alsof partikuliere rechtsregels en rechtsinstituties een soort apart en geïsoleerd bestaan leidden, en alsof zij er dan moeten mee werken als met een soort zelfstandigheden, spreken in hun formuleringen al een rechtsfilosofische visie uit, namelijk een sceptische.

Even waar is het dat de filosofie een rechtsfilosofie niet kan ontberen. Een rationele verklaring van de menselijke zijnswijze kan het rechtsfenomeen niet volledig ignoreren, moet deze belangrijke faktor in het menselijk samenbestaan, met zijn oorsprong in de mens, onder ogen zien. Weliswaar hebben niet alle filosofen dit evenzeer gedaan (zo heeft Descartes bv. zeer weinig over het recht gefilosofeerd; daarentegen besteedt de existentiële fenomenologie uiteraard meer aandacht aan het recht als faktor van menselijke existentie en intersubjectiviteit.) Maar als bij een bepaalde wijsgeer de rechtsfilosofie niet is geëxpliciteerd, dan staat toch aan een toepassing van zijn filosofie op het recht niets in de weg. Op deze wijze is bv. een Cartesiaanse rechtsfilosofie mogelijk, en wel een van subjektivistische, intelektualistische aard, waarbij het rechtsbewustzijn zich op een bepaalde manier zal situeren in het cogito.

De wijsgerige bezinning over het recht kan ofwel *voorkomen* uit een bestaande filosofische stelling, of wel *er toe leiden*. De eerste weg zal gewoonlijk gevolgd worden door de vakfilosoof: met zijn oorspronkelijk wijsgerige intentio m.b.t. het recht, vertrekkend vanuit zijn «fait primitif», zijn centraal inzicht, de lichtbron die zo zinhebbend en zo lichtbrengend is dat zij zijn hele wijsgerig denken beheerst, zal hij het recht zijn plaats trachten te geven in zijn totale wereldbeeld. Daarentegen brengt het karakteristieke en diepgaande van de juridische denktechniek mee dat de jurist tot de tweede methode zal geneigd zijn: hij zal de regels en de instellingen van een concreet rechtsbestel analyseren, vergelijken met andere stelsels, en aldus langs meer inductieve weg theoretische implicaties, algemene wijsgerige grondslagen ontdekken en aan hun coherentie toetsen.

PRIVAATEIGENDOM EN RECHTSFILOSOFIE

A. *Het juridisch uitgangspunt.*

De Belgische grondwet handelt in 2 artikelen uitdrukkelijk over de eigendom: luidens art. 11 kan niemand van zijn eigendom worden ontzet dan

ten algemenen nutte, in de gevallen en op de wijze bij de wet bepaald en tegen billijke en voorafgaande schadeloosstelling.

Luidens art. 12 kan de straf van de verbeurdverklaring der goederen niet meer worden ingevoerd.

Onrechtstreeks staat ook art. 13 in dit verband, doordat het bepaalt dat de burgerlijke dood is afgeschaft en niet weder kan ingevoerd worden. Het eigendomsrecht wordt ook gegarandeerd in de Universele Verklaring van de Mens (art. 17) en in het Protokol van 1952 aansluitend bij de Europese Conventie van de Rechten van de Mens en van de fundamentele Vrijheden, ondertekend te Rome in 1950, al zijn deze beide laatste dan minder duidelijk. Art. 1 van vermeld protokol luidt: «alle natuurlijke of rechtspersonen hebben het recht op het ongestoord bezit van hun eigendom. Niemand zal van zijn eigendom worden beroofd behalve in het algemeen belang en met inachtneming van de voorwaarden neergelegd in de wet en in de algemene beginselen van het internationaal recht. De voorgaande bepalingen zullen echter op geen enkele wijze het recht aantasten dat een Staat heeft om die wetten toe te passen die hij noodzakelijk oordeelt om toezicht uit te oefenen op het gebruik van eigendom in overeenstemming met het algemeen belang of met de betaling van belastingen of andere heffingen en boeten te verzekeren.»

Het Belgisch Burgerlijk Wetboek, art. 544, geeft volgende bepaling: «Eigendom is het recht om op de meest volstreckte wijze van een zaak het genot te hebben en daarover te beschikken, mits men er geen gebruik van maakt dat strijdig is met de wetten of met de verordeningen.» Daarnaast zijn over het B.W. nog een hele reeks artikelen verspreid die rechten en verplichtingen van de eigenaar nader omlijnen m.b.t. zakelijke rechten, huwelijksgoederenrecht, sekwester enz...

Ons Belgisch constitutioneel en burgerlijk recht, alsmede de geratificeerde verdragsteksten, bevatten dus de erkenning van de privaateigendom als een fundamenteel recht van de persoon, en verbinden deze erkenning onmiddellijk met de verwijzing naar zijn sociale dimensie.

«Men is echter geleidelijk gekomen tot een steeds ruimere opvatting over het algemeen nut als grond tot onteigening ... Thans laat de wet eveneens uitdrukkelijk de onteigening toe van gronden met het oog op het vestigen van nijverheden, ook al worden die door private personen of instellingen uitgebaat» ¹⁾ Ook in ons recht, en vooral in de rechtspraktijk, gaat de ontwikkeling vanuit een liberaal individualisme, waar het individu zeer centraal stond, snel verder in de zin van een sterk doorgedreven bewustzijn van sociale afhankelijkheid en solidariteit. Het ontstaan en de ontwikkeling van het sociaal recht is hiervan de duidelijkste illustratie. Dit gewijzigd rechtsbewustzijn i.v.m. de privaateigendom verwijst ons naar filosofische begrippen als vrijheid, rechtvaardigheid en zedelijkheid.

De privaateigendom als rechtsinstelling kan op grond van zeer verschillende inzichten verantwoord worden. De filosofieën erkennen bv. beurtelings als oorsprong van alle recht het rechtstreekse gebod van God (Oud Testament), het vermoeden door de mens van de Idee van de Rechtvaardigheid (Plato, Aristoteles), Gods wet die door de menselijke rede als in de natuur uitgedrukt wordt erkend (Thomas), het grootste voordeel voor allen (Hobbes), de wil van het volk als gemeenschap enz.; het volk als wetgever krijgt

meer en meer de voorrang. Wij willen ons tot volgende voorbeelden beperken: nadat wij hebben nagegaan hoe het natuurrecht aan de privaateigendom de voorrang toekent om zijn zedelijke waarde, zullen we verschillen opmerken tussen de vrijheidsgedachte als rechtvaardiging van de eigendom bij Hegel en in de rechtsfilosofie van het liberalisme. Ten slotte geven wij een opvatting weer die geboden wordt in het licht van de existentiële fenomenologie.³⁾

B. *Gezichtspunten.*

I. Uitgaande van de stelling dat de juridische ordening van de eigendom primair een probleem is van organisatie van de maatschappij, dient volgens het recente natuurrecht de vraag gesteld: welke organisatie zal de maatschappelijke samenleving het meest bevorderen? ³⁾ Van bij de oorsprong van het probleem botst het individu op een beperking van zijn beschikkingsrecht over een goed, nl. op de grenzen die door het doel, de maatschappelijke ordening, worden gesteld. Privaateigendom is een probleem van individuen onderling, maar het privaatrecht moet beheerd worden door de primauteit van het publiekrecht d.w.z. het beschikkingsrecht over de eigendom is nooit radikaal en exclusief, maar steeds verdeeld tussen de partikulier en de bevoegdheid van het gezag, dat dit instituut juridisch instelt en tot zijn doel moet leiden (zoniet gaat men naar de anarchie.) Het subsidiariteitsprincipe laat de staat toe in te grijpen in de sfeer van de persoonlijke eigendom, maar stelt tegelijk een beperking aan dit ingrijpen.

Vermits de feiten aantonen dat, ondanks het accentverschil, zowel in onze nog steeds liberaal-getinte samenlevingen als in systemen met doktrinair geplande economieën privaateigendom bestaat, moeten wij de vraag van de voorkeur stellen ⁴⁾. Inzover de beide stelsels economisch gelijkwaardige resultaten afwerpen, dient men op zedelijke grondslag aan de privaateigendom voorrang te verlenen. Privaateigendom bezit een beveiligende waarde omdat hij de arbeider niet willekeurig overlevert aan de beheerder van de produkten. Dit veronderstelt echter bezitsspreiding. Bovendien bezit de privaateigendom een opvoedende waarde, omdat hij de reële mens, met zijn drang naar bezit, naar gelding, maar ook naar verantwoordelijkheid, kan opvoeden: zijn persoonlijke waardeoordelen en de daardoor geïnspireerde inzet van zijn handelen is onmisbaar voor de ontplooiing van een volwaardige menselijke persoonlijkheid. Dit vereist echter medezeggenschap.

II. Bij Hegel vormden ethiek en rechtsfilosofie een eenheid. ⁵⁾ Begrippen als Staat, recht en zedelijkheid worden niet meer abstrakt, algemeen, maar als zich dialectisch ontwikkelend geformuleerd, zodat wij van het «abstrakte» recht komen tot de «konkrete» Staat.

Hegel bespreekt de eigendom - samen met de overeenkomst en het onrecht (bedrog en misdrijf) - in het kader van het abstrakte recht, dat nl. voor een belangrijk gedeelte datgene is, wat men als natuurrecht had aangeduid, d.w.z. die rechten van de enkeling, die berusten op zijn bestaan als zelfstandig persoon. De eigendom wordt dan zo bepaald dat «de persoon zich een externe sfeer van haar vrijheid moet verschaffen». De eigendom is dan de sfeer van vrijheid van de mens, «het onmiddellijk verschillende en scheidbare» ⁶⁾ «Dit abstrakt recht ontleent zijn bestaan aan de sfeer van het relatieve, aan de wisselwerking van de behoeften en de arbeid gericht op die

behoefden. Alleen zo is het iets dat algemeen erkend, geweten is en gewild, en dit geweten-zijn nu veroorzaakt de gelding en de objektieve werkelijkheid van het recht volgens Hegel (Par. 209). Dit betekent dat het recht niet alleen iets gewild is, maar dat het rationeel zijnde gewild is. Het is de uitdrukking van de redelijke wil. Het wordt tot stellig recht door de wet, die het recht bekend maakt (Par. 211) ⁷⁾

Deze vrijheid is niets anders dan de Idee van de Weltgeist, om welke verwezenlijking het in de wereldgeschiedenis gaat. De eigenlijke historische bestemming van de mens is de bewustwording van zijn eigen wezen als een wezen dat behoort vrij te zijn. De zedelijkheid wordt dan ook door Hegel gedefinieerd als de Idee van de Vrijheid. Doorheen de geschiedenis komt de mens tot het bewustzijn langs de trappen van een dialektisch proces. Deze stadia zijn evenzovele concrete gestalten van de zich naar zijn algemene bewustwording ontwikkelende Weltgeist, m.a.w. van de Vrijheid. De zedelijke idee krijgt haar werkelijkheidswaarde in de concrete Staat. De Weltgeist is wat hij is in en door de Staat. De Staat is dus niet 'n instelling maar de verwezenlijking zelf. De Staat is geen feitelijk machtsapparaat, maar slechts dat is Staat, wat kan worden beschouwd als de verwezenlijking van de zedelijkheid ⁸⁾.

Deze zedelijkheid van de Staat is concreter dan de abstrakte moraliteit van de persoon als zuiver subjekt, omdat zij objektiever is, maar zij kan slechts door de Staat worden verwezenlijkt. Hegel illustreert dit met een anekdote : aan een vader die hem vroeg welke de beste wijze kon zijn om zijn zoon een zedelijke opvoeding te geven, antwoordde Pythagoreeër : door hem tot burger te maken van een Staat met goede wetten.

De grondslag van de ware zedelijkheid is de eerbied voor de wetten, zegt Hegel : «hoe oneindig belangrijk, goddelijk is het, dat de plichten van de Staat en de rechten van de burger, evenals de rechten van de Staat en de plichten van de burger door de wet zijn vastgelegd.»

De Staat, die het hoogste wezen is omdat hij bij uitstek redelijk en vrij is, kan nooit de eigendom opheffen, op straffe van niet langer redelijk te zijn. Want het eigendomsrecht ontleent zijn waarde aan zijn redelijkheid en zijn vrijheid. Het is gekenmerkt door redelijkheid waar het een exteriorisatie is van het subjekt in het objekt. Het is dan een dialektische verhouding die een verhouding is van vrijheid. Het subjekt immers wil zichzelf en hervindt zichzelf in zijn goederen, op de eerste plaats in deze bezittingen die rechtstreeks of onrechtstreeks de vrucht zijn van de arbeid. De arbeid waaruit deze eigendom voortkomt is een absolute waarde, een verlossing uit aliënantie van de mens t.o.v. de wereld, want die arbeid bevordert het bewustwordingsproces. ⁹⁾

Het subjekt doet met zijn eigendom wat het wil, het is onafhankelijk van andere subjecten. Maar de vrijheid is te zien in tegenstelling met de opvatting volgens welke de wil van de enkeling «in zijn partikuliere willekeur» op de eerste plaats moet staan, terwijl hij volgens Hegel «redelijk en op zichzelf behoort te zijn». «Iets redelijk beschouwen wil zeggen, niet van buiten een rede te leggen in het voorwerp en het daarmee bewerken, maar het voorwerp is op zichzelf redelijk ; hier is het de geest in zijn vrijheid, de hoogste top van de zelfbewuste rede die zich verwerkelijkt en zich als existierende wereld voortplant ; de wetenschap heeft slechts de taak deze eigen arbeid van de rede der zaak tot bewustzijn te brengen» (Par. 31).

De grond van de eigendom, «c'est le «droit de la particularité, énoncée dans son infinité par le christianisme» qui fonde les droits civils et politiques modernes.» Het recht op privaateigendom spruit voort, niet uit nuttigheidsoverwegingen maar uit de waardigheid van het individuele subjezt, zijn karakter van redelijk en welwillend wezen, innerlijk zelfstandig en zich daarvan bewust. De geest heeft inderdaad de essentiële behoefte zich tegenover zichzelf en de anderen te manifesteren en uit te drukken. In de vrije beschikking over goederen manifesteert de mens zijn innerlijke zelfstandigheid. Daaruit volgt dat voor het individu eigendom een moreel recht en zelfs een morele plicht¹⁰⁾ is, en als dusdanig rechtstitel.¹¹⁾

Elk eigendomsrecht heeft als korrelaat plichten, in twee dimensies en op twee verschillende vlakken. Dit korrelaat bestaat vooreerst tussen personen, op het vlak van de «Erscheinung» of uitwendige manifestatie, doordat eenieder de plicht heeft het objekt van andermans recht te eerbiedigen. De korrelatie bestaat verder tussen het subjezt en zijn eigendom, op het vlak van het «Begriff», nl. het begrip van de vrije wil en zijn attributen: één dezer attributen van de vrije wil is zich uit te drukken doorheen de uitwendige autonomie die de eigendom is. Eigendom is bijgevolg niet alleen een recht, maar ook een plicht van het subjezt tegenover zichzelf. Deze tweede korrelatie is niet alleen fundamenteeler maar ook evenwichtiger dan de voorgaande, want voor wie tegenover iemand anders meer rechten dan plichten kan hebben (hij heeft dan meer eigendom) roept elk van zijn eigendomsbestanddelen voor hem tegelijk een recht en een plicht op.¹²⁾

De vrijheid van de subjekten is redelijk, en solidair met de vrijheid van de Staat. Deze solidariteit manifesteert zich in het onderhouden van de Staatswetten. Alleen in het recht, met zijn immanente bestemming, kan men zien wat men als vrij mens behoort te doen.

III. Het rechtsfilosofisch liberalisme uit de tweede helft van de 19e eeuw, dat we laten spreken bij monde van Ihering, stelt ook een zekere visie van de vrijheid in het middelpunt van zijn denken.¹³⁾ De positie van de persoon, de rechtsorde en uiteindelijk de gehele zedelijke orde berust op drie lapidaire regels: ik ben er voor mijzelf, de wereld is er voor mij, ik ben er voor de wereld.

Het recht ontstaat uit de strijd tussen de individuen om de doelstellingen die in het recht kunnen verwezenlijkt worden¹⁴⁾. De doelstellingen vloeien vooruit uit de wil van het Ik. De wil is «het vermogen van de eigen kausaliteit tegenover de buitenwereld», m.a.w. «de wil staat niet onder de kausaliteitswet, maar onder de finaliteitswet.» De volle nadruk ligt dus op het Ik, de autonome persoonlijkheid. De eigendom is één der meest dringende belangen van het individu: het is het geheel van die goederen waarop het Ik beslag heeft kunnen leggen om zijn zelfbehoud te verwezenlijken, waarmee het Ik zijn onafhankelijkheid bewaart.

Het samenbestaan van het egoïstische Ik en de wereld met zijn andere Iken is mogelijk door de «koïncidentie van de doelstellingen», welke bekroning wordt gevormd door recht en Staat. Er zijn individuele doelstellingen (tot zelfbehoud, nl. fysisch, economisch en juridisch) en op de gemeenschap gerichte doelstellingen. Deze laatste zijn enerzijds van egoïstische aard (georiënteerd op loon en straf), anderzijds er op berustend dat het individu een «Gefühl der ethischen Bestimmung seines Daseins» heeft, volgens de hoger geciteerde derde regel: ik ben er voor de wereld; de twee vor-

men van dit etisch zelfbehoud zijn plichtsgevoel en liefde. Toch is het individu steeds op zichzelf betrokken, zijn belang is zijn drijfveer. Enerzijds is er dus geen sprake van een zuiver, ongenuanceerd egoïsme, anderzijds wordt de wil slechts in beweging gebracht door de druk van het belang, en dit belang werkt ook bij handelingen die men een altruïstisch karakter toeschrijft. Dat het subjezt niet kan handelen ten behoeve van anderen, zonder dat het iets voor zichzelf wil, betekent niet dat zijn bedoeling *louder* egoïstisch dient te zijn.

Hoewel Hegel en Ihering de vrijheid centraal stellen in hun rechtsfilosofie, blijkt hoezeer het uitgangspunt van beiden verschilt.

Vooreerst staat bij Ihering het Ik frontaal tegenover de buitenwereld, tegen wiens kausaliteit het zijn onafhankelijkheid verdedigt. Anders is geen koincidentie der doelstellingen mogelijk. Ik en wereld staan tegenover elkaar als twee tegenspelers die tegelijk mekaar dienstbaar maken en aan mekaar dienstbaar zijn : elk betaalt zijn loon. Waar in de Staat de verschillende belangenpolen om eigendomsverwerving o.m. strijden, is de eerbied voor de wetten in feite meer een beduchtheid voor de macht, die zelf ingesteld werd uit welbegrepen eigenbelang. De Staat is nl. de hoogste vorm van georganiseerd doeleinde, waarbinnen o.m. de drang naar bezit zijn gedeeltelijke bevrediging vindt in de zelfkausaliteit van het Ik m.b.t. het genot van een goed.

Bij Hegel is vrijheid van eigendom datgene wat de personen een eigen vrijheidssfeer biedt, waarbinnen zij de Staatswetten naleven. Alleen in de konkrete verhoudingen tussen de burgers met hun respektievelijke eigendom o.m., en in de noodzakelijke dialektiek van deze verhouding subjezt - wereld, die medespelers zijn i.p.v. tegenspelers, kan de idee van de Vrijheid werkelijke, konkrete gestalte krijgen, en de immanente redelijkheid van de praktijk, in de wetten bevat, toont de weg waarop de Weltgeist zich vooruitbeweegt. In het liberalisme berust de zedelijkheid van de eigendom meer op de feitelijkheid : de bestaande zedelijkheid is die wier beeld geboden wordt door het geheel van de zich i.f.v. hun doeleinden gedragende mensen.

IV. Het «fait primitief» van de *fenomenologie* is de eenheid van wederzijdse implikatie van subjezt en wereld.¹⁶⁾ De fenomenologie wil aldus objektivistische theorieën overschrijden en tot harmonie brengen. De eigendom is voor de fenomenoloog één van de rechtsverschijnselen uit de menselijke bestaanservaring als Ego met andere Ego's-in-de-wereld ; dit co-existeren sluit een rechtseis in : de plaats van het recht is de co-existerende mens.

Deze intersubjektieve betrekkingen spelen zich af binnen het perspektief van de rechtvaardigheid, hetzij door ze te betrachten, hetzij door ervan af te wijken. De houding wordt gekozen in het licht van een ontwerp dat elke mens - die een *zu sein is* - zich schept, want als ontwerp is de mens de eenheid in tegenstelling van fakticiteit en kunnen-zijn, is hij dus onaf. Evenwel kan ik mij niet aan mijn zu sein onttrekken. Ik ben ontwerp en gelijkoorspronkelijk de uitvoering ervan. Ik kan mij nl. een ontwerp maken dat geen rekening houdt met de subpektiviteit van de medemens. Ik ben slechts authentisch mens door mijn beschikbaarheid voor de andere, want in de ontmoeting wordt de andere als subpektiviteit door mij ervaren als een *appel* op mijn bestaan. Mijn authentisch bestaan is dus : beschikbaarheid voor de andere. Omdat echter een volmaakte liefdesgemeenschap een utopie

en een ideaal is, moet de gemeenschap die het mens-zijn oproept en eist, juist om de onvolmaaktheid van haar liefdes-aspekt, ook een rechtsgemeenschap zijn. Het recht formuleert op intellectuele wijze de bevoegdheden t.a.v. bezittingen, rechten en verplichtingen, d.i. wat men, om rechtvaardig te zijn als het minimum-behoorlijke dient te presteren, in hoever men de subjektiviteit van de andere moet ontzien.

De bepalingen over het eigendomsrecht moeten noodzakelijk *evolueren*. *Immers*, zodra is ingezien dat aan de andere minstens een bestaansmogelijkheid moet geboden worden, moet men hem ook het recht erkennen op een stuk van onze wereld, arbeid, levensonderhoud en ontwikkelingsmogelijkheden in verhouding tot het algemene levenspeil. Welnu, omdat het recht zijn oorsprong vindt in de minimumprestaties der liefde en deze voortdurend voortschrijdt¹⁶⁾, moeten de rechtseisen, om geldend recht te zijn, noodzakelijk in rechtsregels en rechtsinstituten worden neergelegd, op gezag gesteund en met sankties gehandhaafd.

Deze subjektieve en objektieve rechten zijn niets anders dan een natuurrecht dat ons in de explicitatie van ons samenbestaan met andere Ego's in-de-wereld gegeven wordt. De dialoog met de andere subjecten, die o.a. een omweg langs de wereld mede impliceert, vereist een bepaalde eigendomsverhouding van het subjezt tot de stoffelijke goederen die het subjezt moeten toelaten zijn ontwerp van beschikbaarheid voor de andere te realiseren. De dynamiek van dat eigendomsrecht vindt zijn oorsprong in de nooit-aflatende inventiviteit van de zichzelf steeds anticiperende en overschrijdende liefde.

C. Besluiten.

De besproken opvattingen hebben het gemeenschappelijk kenmerk dat men ze als ideële rechtsopvattingen kan bestempelen: meer dan in de verzekering van het levensonderhoud van de eigenaar, schijnt over het algemeen de waarde van de privaateigendom gezien te worden in zijn functie van opvoedingsfaktor tot een vooropgesteld ideaal. Steeds werd het probleem opgeworpen door de tegenstelling tussen veelheid van behoeften en verlangens en de beperktheid van de goederen.

De gegeven opvattingen bieden wellicht niet alle onmiddellijk een zeer duidelijke verklaring voor de huidige veelvuldige en technische-ingewikkelde modaliteiten van zeggenschap over goederen. Zo zien wij o.m. dat in het westen de grote kapitalen zich concentreren, en dat de vennootschappen, die de belangrijkste kapitaalbezitters geworden zijn, aan de individuele mede-eigenaars weliswaar in rechte, maar niet in feite een zeker medezeggenschap toekennen indien het spel van de juridische techniek terzake hen niet de overwegende controle in de hand speelde. Door de bredere spreiding van de participaties in vennootschappen wordt het paradoxale samengaan van bezitsspreiding en bezitsconcentratie daarentegen in de hand gewerkt.¹⁷⁾ Onder de problemen van de rechtsfilosofie staat dat van de rechtvaardigheid in haar verhouding tot het bestaande positieve recht in het middelpunt. Het recht moet de rechtvaardigheid realiseren, maar toch is het niet mogelijk aan het onrechtvaardige recht het karakter van geldend recht te ontzeggen. Anderzijds is ook, zoals wij hoger zagen, de identifikatie van recht

en rechtvaardigheid zoals door Hobbes en de positivisten af te wijzen. Algemeen staat de rechtvaardigheid ons voor als een oriënterende idee, die door het recht historisch en approximatief wordt verwezenlijkt. Men kan ze, zoals Plato en Hegel, een absolute werkelijkheid toekennen, of men kan ze, zoals het natuurrecht, beschouwen als implicatie van algemene opvattingen die gebaseerd zijn op godsdienst of levensbeschouwing. Steeds heeft er onder de filosofen strijd over bestaan : hun onenigheid heeft het uitzicht van het politieke strijdperk, waar ideeën moeten verwezenlijkt worden, in grote mate mede bepaald, en omgekeerd heeft juist de politiek aan de filosofen het probleem opgegeven.

De eigendom is een vraag van verdelende rechtvaardigheid, en bij deze ligt de eigenlijke gezegde problematiek. De konstante band doorheen de twist-gesprekken is de door Aristoteles gelegde binding tussen rechtvaardigheid en gelijkheid, en zijn onderverdeling tussen verdelende en vergeldende rechtvaardigheid. De verdelende rechtvaardigheid immers heeft als criterium een inzicht nodig wie aan wie gelijk moet zijn. Deze gelijkheid en ongelijkheid is doorheen de tijd de inzet geweest van menselijke strijd. De taak van de filosoof is hier met een voldoende mate van waarschijnlijkheid zoveel mogelijk over de gelijkheid vast te stellen. De problematiek van de privaateigendom is een problematiek van rechten en verplichtingen ; rechten en plichten onderstellen raakpunten en zekere punten van gelijkheid tussen de subjecten. De vraag naar de uiteindelijke aard en het waarom ervan is van filosofische aard. Het is dus aan de filosofie bepaalde op rijkdom gebaseerde vormen van ongelijkheid op te heffen, die vaak op economische misverstanden en alleszins op filosofische misopvattingen berusten.

Heeft men eens aanvaard dat de mensen «gelijk voor de wet» moeten zijn, dan wordt de realisatie van de rechtvaardigheid een politieke opgave. Het rechtsbewustzijn omtrent de privaateigendom is gewijzigd in een klimaat en in een historisch ontwikkelingsstadium dat mede gekenmerkt wordt door de actieve rol van de ganse gemeenschap. Zo brengt de problematiek van de privaateigendom en de sociale beweging ons in belangrijke mate mede tot een gemeenschap waar daadwerkelijk de wetten en hun bestaansreden gekozen worden door het volk, dat zichzelf een konstitutie gaf en zich onder die konstitutie organiseerde. D.w.z. dat de vraagstelling naar de rechtvaardigheid gelokaliseerd is geworden op het vlak van de democratische konstitutionele staat, dank zij een doordringen van een wijsgerige antropologie die de burger verheft van massamens tot gemeenschapsmens, een antropologie die het gerechtvaardigd acht aan de oordelen van de gemeenschapsmensen in de meerderheid de voorrang en een grotere onfeilbaarheid toe te kennen boven die van geïnspireerde individuen of van een onverantwoordelijke elite ; een antropologie die in wezen wortelt in natuurrechtelijke voorstellingen, omdat zij de konstitutionele democratie fundeert op de aanwezigheid in de menselijke natuur van voor de gemeenschap essentiële algemene trekken.

Op die manier is het gewijzigd rechtsbewustzijn over de rechtvaardigheid innig verweven met de strijd om de rol van het rationele in de mens. «Maar steeds duidelijker blijkt dat het rationele element in de mens weliswaar slechts één komponent, maar dan toch een zeer algemene komponent is, en dat haar werkzaamheid helemaal niet beperkt is tot een intellectuele elite.»

Men kan deze gemeenschapsmens alleen met succes actief maken, door hem

de mogelijkheid te geven in het kader van de democratische samenleving actief te worden betrokken bij de rechtsschepping. Wordt deze samenhang tussen mens en rechtsschepping zo begrepen, dan blijkt dat de rechtvaardigheid weliswaar objectief is in de zin van een bovenpersoonlijke werkelijkheid, maar dat zij ook een veranderende werkelijkheid is, die wil worden begrepen in de zin van een proces, nl. het politieke proces... Dit rechtsscheppend proces is een zaak van het op elkaar inwerken van alle in laar levende elementen. «Niet de gedachten der wijzen, maar de meningen van het volk brengen het recht voort... Zo wordt een echt, noodzakelijk recht zo lang bezwerend opgeroepen, totdat het wet is»¹⁸⁾.

LUC GAUBLOMME

* * *

VOETNOTAS

¹⁾ De Meyer J., *Staatsrecht*, 1963, 4e uitgave, Leuven, 416.

²⁾ Het weze onmiddellijk benadrukt dat het hier slechts zal gaan om een paar stemmen uit het eeuwenoud debat. Voor een volledige situering van het probleem zou bv. op de eerste plaats ook een bespreking van het marxisme onontbeerlijk zijn.

Doch met de visie op het totaalrecht van de hierbesproken stelsels is ons studentenpubliek misschien minder vertrouwd, behalve voor wat het natuurrecht betreft : over dit laatste kunnen wij dan ook bondiger zijn. Op de inzichten van Marx - waarvan iedereen weet dat volgens hem het recht als klasse-ideologie zal overbodig worden - kan meer zinvol ingegaan worden in een diepergaande en afzonderlijke bespreking.

³⁾ Verduidelijkt weze dat het gebruikte begrip van eigendom bedoeld wordt in de zin van niet voor onmiddellijke consumptie aangewezen, maar wel een zekere kapitalisatie van goederen toelatende.

⁴⁾ In beide systemen wordt meer-productie beloofd ; in beide worden leningen uitgeschreven d.w.z. dat aan de burgers investeringen gevraagd worden waarvoor een rente wordt uitbetaald.

⁵⁾ *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse* (1821)

⁶⁾ Friedrich C.J., *Rechtsfilosofie in historisch perspectief*, Hilversum 1964, 89

⁷⁾ Friedrich C.J., o.c., 89.

⁸⁾ Friedrich vraagt zich af hoeveel daarbij van het machtsapparaat van Hitler als Staat zou overblijven.

⁹⁾ Grégoire F., *Etudes Hégéliennes*, Leuven 1958, 268.

¹⁰⁾ Dit is zo sterk bedoeld dat Hegel het katholieke ideaal van de onthechting als iets immoreels ziet.

¹¹⁾ Grégoire F., o.c., 286.

¹²⁾ Grégoire F., o.c., 341.

¹³⁾ Ihering, *Geschichte des Römischen Rechts*.

¹⁴⁾ De vraag waardoor die doelstellingen zelf gemotiveerd zijn, blijft onbeantwoord.

¹⁵⁾ zie Luijpen W., Naastenliefde en Rechtvaardigheid, in *Kultuurleven* XIX, 1952, 12

¹⁷⁾ Vgl. Ripert G., *Aspects juridiques du capitalisme moderne*, Paris 1951.

¹⁸⁾ Friedrich C.J., o.c., 135-136.